

Scientifikacija Kao Uvjet Humanizacije

Matko Meštrović

1

Bez obzira na to koliko su razvojni procesi suvremene povijesti svijeta podložni konkretnim uvjetima i stanjima u pojedinim njegovim regionima i što čine teško svodivu sliku kontradiktornih kretanja koja ne možemo uvijek sasvim jasno kvalificirati po zakonitostima koje smatramo da su za događanja suvremene povijesti bitne i koje bi fundirale naš određeni stav u smislu idejne borbe za jedan bolji svijet i mogući bolji svijet, ipak može se u temeljnim zbivanjima današnjeg svijeta, u glavnom pravcu njegove aktualne mijene razaznati dva općevažeća procesa koji, premda se na različiti način pokazuju i polaze možda od suprotnih polazišta, ipak međusobno nadopunjuju, a u krajnjoj liniji, barem u nekim vidovima, i identificiraju. Ta dva procesa jesu: proces industrijalizacije, to jest urbanizacije i proces socijalizacije. Ne zaboravljajući sve one povijesne determinante početnih javljanja tih dvaju usporednih razvijanja što su u sadašnjem svijetu dominantna i, bez obzira na sve nijanse i varijacije, jedina, to jest jedini smjerovi mogućeg razvijanja, ne zaboravljajući dakle korjenske različitosti njihova ishoda koje suštinski određuju ideologiju kapitalizma i ideologiju socijalizma u njihovoj globalnosti tako jasno razlučene, pokušajmo načas mimo tih ideologija sagledati one opće i zajedničke crte stvarnog i mogućeg jedinstvenog razvoja svijeta u kojem se te ideologije ne isključuju ili gdje njihova riječ nije presudna, ili gdje je ona čak ista. Pokušajmo utvrditi onu objektivno važeću osnovu cjelokupnog iskustva svijeta koja ostaje kao temelj na kojem se njegova budućnost jedino može graditi, po kojoj ta budućnost jedino može biti i postati pouzdana.

To iskustvo nalazi svoj najobjektivniji, odnosno najneutralniji izraz - govoreći u smislu maksimalne njegove uporabljivosti, primjenljivosti i efikasnosti - upravo u nauci, gdje ono poprima apstraktne i najsvedenije forme, ali ujedno jedine koje su instrumentalno prevodljive u konkretnu praksu. Riječi nauka htjeli bismo dati sveobuhvatnije značenje pa je ne uzimamo samo u smislu prirodnih i društvenih znanosti nego u smislu integracione sabirnice svih pa i filozofijskih saznanja, što današnja ni teoretska ni primijenjena nauka, naravno, još nije.

Svo ljudsko iskustvo, naime, ne da se obuhvatiti naukom zbog stalnog njihovog međusobnog preraštanja i zbog toga što iskustvo nauke ostaje za čovjeka više iskustvo o čovjekovu iskustvu nego čovjekovo iskustvo, to jest ostaje nesubjektivizirano, a čovjek nužno subjektivno djeluje, pa onda stoga i njegov doživljaj nauke i njene uporabe ima oznake neprevladane dihotomije ljudsko-neljudsko, što čini stalno razilaženje između potencijalnih moći čovjeka i aktualiziranih snaga njegovog cjelokupnog pa i naučnog iskustva. To znači drugim riječima da ogroman dio postignutog znanja faktički ne postoji kao živi agens ljudskog djelovanja, nego se ogromna energija ljudskog izuzima ispod dominacije znanja ne dopirući do njega, ne priznavajući ga ili priznavajući ga tek opredmećenog. No upravo time što se ono sve više opredmećuje, što je moderno doba sve krenulo opredmećivanju ljudskog iskustva i opredmećivanju samog znanja, to iskustvo dobilo je najjači instrumentarij svoga širenja i najsigurniju perspektivu svoga potpunog aktualiziranja.

U samom smo jeku toga zbivanja: čitave bujice ljudstva hrle tom iskustvu kao nadi svoga očovječenja, kao sredstvu svoga uljuđenja i ruše sve okoštalo vjekovne podjele ljudi na one što su znali i one što nisu znali, na one što su imali i one što nisu imali. Proces socijalizacije otvara se upravo u tome smislu područstvljenja svih postojećih vrijednosti, zato i jest primarno i prvenstveno karakteriziran najširim otvaranjem pristupa prosvijećenosti svim ljudskim jedinkama, za što brže usvajanje znanja i što brže stvaranje sredstava uljuđenijeg života.

No, što je to znanje, gdje se ono nalazi, kako je podijeljeno, kako čovječanstvo u cjelini može u njemu danas aktivno participirati - pitanje je koje, figurativno govoreći, inkarnira u sebi sve ključne i vitalne probleme same sudbine ljudskog svijeta koji nema drugog puta do postizanja

---

¹ iz zbirke eseja "Od pojedinačnog općem", Mladost, Zagreb, 1967 / DAF, Zagreb, 2005

tačne slike o pojmu svoga kolektivnog bića, o modalitetima što veće i što skorije podudarnosti vlastitih egzistencijalnih uvjeta sa svrhovitošću te slike, drugim riječima, o konačnom dopiranju do onih mogućnosti spoznavanja u kojima i po kojima ljudski svijet neće biti determiniran nego determinirajući. To je put koji će ga morati izvesti na polje slobodne slobode, odnosno slobodnog samovladanja u slobodno priznatim granicama objektivno spoznatog i koji će ga učiniti objektivno spoznavajućim.

Ali, poznato je, nauka je sama izrazila sumnju i dnevno je potvrđuje u svoju moć da bude voditelj svijeta, ona se dapače te uloge jasno i glasno odriče i u svom vlastitom krilu nalazi dovoljno razloga za poklecanje i za uzmicanje. Ta ona je sama prva dokinula pojam objektivno i učinila ga nepostojećim. Ali nećemo pogriješiti ako se sjetimo uzroka tome pa u tome vidimo samo najveću potvrdu činjenice koja je inače udaljila moderni svijet od samog sebe, činjenice udaljenosti i otuđenja čovjeka od čovječnosti koja suvremenu nauku i te kako pogađa upravo ukidanjem totalne smislenosti njenog posla. Ona je nužno prije ili poslije morala naići na takve granice u sebi samoj, ako prethodno nije dokinula granice u čovjeku, granice koje nisu samo biološke i mentalne prirode nego u prvom redu one što ih čine prepreke nedovoljno razvijene etičke mjere njegove socijalnosti koja je jedina kadra, u krajnjoj liniji, preobraziti položaj čovjeka vis à vis čovjeka i vis à vis svijeta i konačno vis à vis svemira. Okrene li nauka pravac svoga gledanja u tom smislu i k tom cilju, a ona je od njega za sada gotovo posve odvrćena, onda se pred njom otvaraju bezbrojni i životni, ali i te kako rješivi problemi, od kojih se ona ustručava ne po vlastitoj naklonosti nego po naklonostima i imperativima njome nedovoljno osmišljenog ljudskog nagnuća. To povratno djelovanje i tijesna prožetost ljudskog i znanstvenog nivoa postojanja jest ona bitna dijalektika u kojoj bi trebalo sagledavati aktuelne dileme sudbine svijeta koja se po prvi put od njegova postanka javlja u terminima totalnosti svega postojećeg na njemu i u kojoj se više aktuelna i buduća povijest čovječanstva ne smije i ne može sagledavati drukčije nego kao integralna povijest čitavog ljudskog svijeta koje jedino može dovesti do njegovog stvarnog oljuđenja.

Za sve to govore brojni fakti čije se pravo značenje tek počinje manifestirati i uočavati, govori prije svega konačni ulazak svih naroda u povijest, govori o tome već davno ukidanje fizičkih, odnosno prostornih i vremenskih granica na zemljinoj kugli i izvan nje i mogućnost njenog napuštanja, govori o tome konačno sama nemogućnost izoliranog postojanja na njoj bilo koje etničke i socijalne grupe. Ali više od svega svjedoči o tome sve očitija i sve nužnija paralelnost i komplementarnost dvaju procesa koje smo spomenuli: sve naglija industrijalizacija i sve neophodnija socijalizacija kao nužnost istinske i sveopće urbanizacije svih zemljinih dijelova. A ti su procesi bez nauke nezamišljivi, kao što je i ona nemoguća bez njih; ona postaje njihovo sve neophodnije sredstvo što više raste potreba njihova ispunjenja, što suprotnosti suvremenog svijeta postaju totalnije, univerzalnije i generalnije; ona postaje jedini izlaz njihova prevladavanja. Nauku danas treba ne samo proizvodnja nego i razmjena i raspodjela; njeni se kriteriji sve više uvažavaju i ona je podjednako potrebna i onoj strani svijeta u kojoj se dovoljnost proizvodnosti nalazi u kontradikciji s nedovoljnošću društvenosti, kao i u onoj u kojoj je mogućnost dovoljne društvenosti ograničena jedino nedovoljnošću proizvodnje.

Moderni naučni socijalizam već usvaja te spoznaje o potrebi naučne zasnovanosti svih društvenih kretanja i preobražaja, što je i inače njegovo moćno oružje. To već sada dopušta mogućnost da se na razvoj društvenih oblika i društveno-proizvodnih odnosa u svijetu gleda na jedan sintetičniji način, da ih se interpretira u onim terminima koji određuju sam razvoj moderne civilizacije kao historijske svrhe i što zacrtavaju njen daljnji put kao put sveopće urbanizacije. Takvo gledanje dalo bi nauci općenito kao i svim vidovima njene instrumentalizacije, kao sredstava ljudskog spoznavanja i djelovanja i kao osnove građenja svijeta, mnogo zamašniju ulogu, pravu ulogu koja je tek čeka, a razlike postojećih socijalnih i ekonomskih sistema ukazale bi se kao vrlo relativne. Na nivou čiste nauke, a tehnike i tehnologije osobito, one se gotovo posve brišu i određenije se javljaju tek na planu ideologije, premda ni tu nisu isključive ni potpune, zatim na planu kriterija društvene svrhe, upotrebljivosti i raspodjeljivosti materijalnih i duhovnih dobara, a osobito su izrazite i često umjetno zaoštrene na planu čiste ideološke borbe.

Međutim, razlike sistema, njihovi politički interesi, strategije i taktike ne mogu izbrisati činjenicu da se kontradiktirane strane u svakom slučaju moraju, u smjeru i interesu vlastitog razvoja i vlastitog jačanja, služiti istim sredstvima: naukom i naučnom primjenom njenih dostignuća. Ako je glavni izvor njihove moći u povećanju i usavršavanju proizvodnje a ne u pasivnoj eksploataciji, onda je taj faktor naučnosti proizvodnje i ekonomskog sistema od odlučujućeg značenja i nikako se ne može i ne smije omalovažiti.

Samo, područje materijalne proizvodnje, jasno, nije samostalno, ono je tek jedan, možda manji dio cjelokupne životne i egzistencijalne aktivnosti koja se toliko u sebi urazličila i umnogostručila da je sam pojam proizvodno-neproizvodno teško definirati i odrediti gdje počinje a gdje prestaje. Spoznaje i iskustva čisto teoretske prirode već sutra se mogu naći primijenjene u nekoj proizvodnoj i drugoj radnoj praksi a da je put između pronalaska i njegove primjene toliko indirektan, da jedno za drugo uopće ne mora ili ne može znati. Ne treba napominjati kolika je pak zamršenost putova, kanala, načela i sistema kojima se primjenjuje, nameće i odvija cjelokupna društvena praksa i kako je tu cirkulaciona mreža složena i nefunkcionalna, a sa stanovišta idealno zamišljene društvene svrhovitosti posve neprikladna i suvišna. U njoj je prevelik dio mrtvih kanala, začepljenih tjesnaca, okolnih nuzprostorija i bezbroj naizgled neophodnih prepreka i krivih ogranaka, da je samo funkcioniranje moguće na račun velikih šteta po zdravlje i normalnost cjelokupnog društvenog organizma. A što je to tako uzrok je u neravnomjernoj, neuravnoteženoj i nesređenoj strukturiranosti svih konstitutivnih elemenata i čestica samog društvenog bića, u unutarnjim njegovim rascjepima ili neskladima. Princip maksimalne moguće organiziranosti - u onoj mjeri u kojoj je on naukom otkriven kao zakon bitnog postojanja stvari i kao princip uređenosti svijeta, a koji nauka sama usvaja kao rukovodeći princip vlastitog djelovanja i vlastite organizacije - nije usvojen niti je još moguće da bude usvojen u samom društvu kao životna shema samog njegovog ustrojstva. Bitni zadatak budućeg vremena, njegov cilj, njegov put i njegov jedini mogući izlaz jest njegova potpuna scientifikacija, ali taj pojam shvaćen i ostvaren u pravom smislu isključio bi sve one negativne oznake i pejorativne smislove što mu ih daje današnja opterećenost svijeta scientifičkim mehanizmom, formalnim tehnicizmom i pragmatizmom i dokinuo bi svu onu suhoću i otuđenost ljudskog što bi se na osnovu površnih shvaćanja, nedorečenih iskustava i nedomišljenih preuzetnosti same nauke u njenom današnjem stadiju posve nedovoljne podružtvljenosti, i za buduće vrijeme mogle pretpostaviti. Naprotiv, krajnji smisao nauke pa dakle i scientifikacije ni po čemu ne može biti antihuman i antihumanistički uzme li se u obzir i samo jedna činjenica da je svaka naučna spoznaja direktno ili indirektno i spoznaja o čovjeku. Sav je problem u tome kako učiniti tu spoznaju efikasnom, odnosno kako dokinuti onu razdaljinu između stvarnog, to jest svakog čovjeka i njegove apstraktne, to jest neprimijenjene, neostvarene spoznaje o sebi kao čovjeku - reprezentu ne samo jedne biološke vrste nego vrste koja se sprema uzeti cjelokupnu stvarnost svijeta u svoje ruke. A ta ruka i sve što će ona moći ispravno učiniti bit će nauka i jedino će njome to i moći biti učinjeno.

No daleko je još proces totalnog obuhvaćanja društva naukom: znatniji su koraci posljednjeg stoljeća učinjeni tek u scientifikaciji proizvodnih sredstava, u tehnologiji i tehnici, ali i tu još posve nedovoljno s obzirom na potencijalne i perspektivne mogućnosti, dok naprotiv proces scientifikacije društvenih, mislenih, rukovodnih, intencionalnih životnih sektora i aktivnosti nije još gotovo ni započet. Tek je nedavno započela scientifikacija nauke same i to tek u onim njenim najudaljenijim i najavangardnijim dijelovima koji upravo zbog zaostalosti scientifikacije fundamentalnih aktivnosti same ljudske svrhovitosti ostaju upravljani, podsticani i korišteni u nenaučne odnosno neljudske svrhe.

Ovakav način mišljenja teško je da je u prvi mah prihvatljiv. On je i namjerno shematičan, ali i manje nego to izgleda. On namjerno prelazi preko svih kompleksnih teškoća svodljivosti dinamične i u sebi kontradiktorne i varljive ljudske materije na bilo kakvu pouzdanu i sigurnu normu i normalizaciju, ali hoće naglasiti i to da se danas i u nauci ne radi o shemama, da je i ona sama dinamična i u sebi elastična i kadra suočiti se sa svim mnogostrukom i višeslojnom složenim fenomenima, jer je i ona sama danas takav fenomen. To je isključuje na jednom višem stepenu

mogućnost nauke o naukama, ali ona će biti dostignuta tek onda kad se znatnije smanji broj i suma naukom neobuhvaćenih fenomena. A upravo njih je nepregledno more i oni se neprestano množe ne samo u njoj, nego njena napredovanja lančanom reakcijom i mimo nje izazivaju nove. Kako onda da je moguća bilo kakva pomisao na njenu moguću dovoljnost za rješenje sudbine ljudstva, kako je moguće povjerenje u nju. No i to je danas već stvar nauke.

Samo, metastazirali smo nauku na pijedestal koji ona u suvremenom društvu još nema i neće ga imati dok se ono samo ne digne do njenog već osvojenog nivoa. Ne bi bio dovoljan ni prosvjetiteljski žar vilovnjaka osamnaestog stoljeća da naglasi od kolikog je značenja danas elementarna divulgacija nauke ne u nekom apstraktnom teoretskom vidu ili u nekim pilulskim koncentratima za brzo obrazovanje, nego upravo u prvom redu u njenom materijaliziranom vidu životnih i proizvodnih sredstava i ostvarenom iskustvu o njima. Jasno, divulgacija i vulgarizacija njena tu ne bi trebala da stane. Dapače, uzme li se u obzir ono o čemu smo prije govorili - zaostalost scientifikacije vannaučnih mislenih sektora i aktivacije onih društvenih regiona (a to su više-manje svi) u kojima se njihovo djelovanje ovako ili onako očituje kao determinanta složenih motiva ljudskog vladanja i postupanja, nužno je staviti naglasak na onaj način divulgacije naučne spoznaje u kojem se čista ljudska duhovnost vis à vis nje i kroz nju očituje i reflektira.

Dotičemo područje umjetnosti i ističemo i ovdje odmah potrebu i njegove scientifikacije, budući se upravo u tom području najviše, najupornije i najsublimnije - i stoga najopasnije - začahuruju kompleksi višestrukih zabluda sakupljenih i nagomilanih iz svih zona i razina nescientifizirane ljudske i društvene egzistencije i duhovne povijesti. Za njihovu oštru i bespoštednu analizu potrebna bi bila lucidna akcija nauke, ali ona po načelu krupnijih interesa do njih još ne dopijeva i zaostavlja ih na sporim rukavicama razvojnog toka. Slično je zapušten i mnogi drugi sektor društvenog postojanja i mišljenja i to pod izlikom drugih primarnijih važnosti, ali prije svega iz razloga drugih i neoljuđenih interesa koji sačinjavaju krupne balaste cjelokupnog cirkuliranja unutar životnog i društvenog medija i njegovog općenitog kretanja. I tu dolazimo do izjednačavanja uzroka i posljedica: nedovoljna scientifikacija na pojedinačnom sektoru uzrokovana je općenitom nedovoljnom scientifikacijom, i obrnuto.

Ali nisu samo u tome uzroci nesrazmjerne razvijenosti i strukturalne nepodudarnosti i neujednačenosti različitih društvenih i životnih sektora, nivoa i orijentacije. Naprotiv, stanoviti društveni interesi - u različitim sistemima različiti ali po naravi isti - favoriziraju i defavoriziraju scientifikaciju jednih a descientifikaciju drugih područja i to ne po analogiji općenitih interesa koje bi zahtijevao normalni proces i razvoj civiliziranja i civilizacije, nego upravo suprotno, kao da se tim zahtjevima suprotstavljaju ili kao da ih ne priznaju. Pravi korijeni toga ostaju najčešće duboko zakopani u pretjeranim zastranjenjima ili čak sljepilu određenih ideologija koje svakako nisu bezrazložno takve, nego su takve iz potrebe pojačanog međusobnog antagonizma koji, kad je o ideologiji riječ, isključuje svaku scientifikaciju jer bi ona u tome dovela do neželjenog popuštanja, premda u "neideološkim" područjima tu istu scientifikaciju upravo forsira, opet u cilju jačanja antagonizma. Tako se rascjep između moguće i stvarne sukladnosti povijesne i potencijalne evolucije civilizacije i "umjetno" povećava i na planu njene svjetske aktualizacije, ali i takva je strategija posljedica svih onih bezbrojnih i sitnih unutarnjih pomaknuća i dislokacija koje u samoj konkretnoj životnoj i društvenoj praksi jesu izraz suprotnosti naučnih i nenaučnih mišljenja.

Morali bismo ovdje potegnuti pitanje zavisnosti nauke od ideologije, kao i pitanje svih onih faktora i snaga što određuju ideologiju. Ali možda je za našu temu bitniji ovaj problem: može li nauka i kako može doći do takvog položaja u društvu i takve društvene moći, da njegovo vođenje i njegovo funkcioniranje bude prepušteno njoj. To je pitanje, međutim, posve nerearno i ostat će takvo sve dok ljudsko društvo u svom razvoju tu mogućnost ne stvori, odnosno dok ne stvori takve uvjete u kojima će društvena praksa nužno postati naučna praksa. Ti uvjeti stvar su u konačnoj liniji općeg materijalnog i društvenog razvitka u kojem se ukorjenjuje i stvaranje i razvijanje i sprovođenje ideologija kao izraza htijenja određenih društvenih snaga, koje u mehanizmu društvenih odnosa mogu biti napredne i reakcionarne, apsolutno a i relativno. Za učvršćenje svoje moći svaka će od njih koristiti nauku i tumačit će i primjenjivati njene rezultate u

smislu svojih interesa. Te činjenice mogle bi dovesti do gubljenja svakog pouzdanja u nauku i u mogućnost kriterija društvene ispravnosti njene orijentacije, ali ne treba zaboraviti da tamo gdje je ona dovoljno razvijena sama po vlastitoj logici počinje stavlјati bariјere dalјnjem nedruštvenom korištenju svojih sposobnosti. S druge strane i same društvene snage pod njenim utjecajem i utjecajem istih društvenih zakona i društvenih principa što ih ona otkriva, trpe promjene i postepene transformacije, tako da bi na jednom stupnju visoke i potpune razvijenosti nauka zaista mogla preuzeti ulogu glavnog društvenog regulatora i regulativa. Ali tada, a to i jest uvjet da tako bude, ne bi se moglo govoriti o nauci kao instrumentu, nego bi ona u svojoj krajnjoj evoluciji i u potpunosti svoje kompetencije postala jedini i krajnji subjekt, budući da bi se cjelokupna ljudskost ljudska manifestirala u njoj samoj, a ne mimo nje. Bio bi to stupanj apsolutne scientifikacije čovjeka i apsolutne humanizacije nauke.

Upravo takav zaključak sagledive razvojne linije naučne civilizacije koji se čini najvjerojatnijim makar bio i posve hipotetičan, a koji je ovdje nabačen bez ikakvih argumenata kojih svakako ima, nameće nužnost da u našoj današnjoj i svakidašnjoj praksi shvaćamo, podržavamo i ističemo tu paralelnost procesa scientifikacije i humanizacije čovjeka i društva, međusobno tijesnu zavisnost i uvjetovanost tih dvaju procesa. Razumljivo je da pri tome ne ispuštamo iz vida svu konkretnu podvojenost upravo tih dvaju procesa u suvremenom svijetu i ogromnu nesukladnost povijesnih uvjeta da se svuda i podjednako taj paralelizam zbiljski uspostavi i harmonično razvije. Dapače ističemo svu rugobu današnjeg svijeta kao nakaradnu posljedicu te razdvojenosti čovjeka od čovječjeg, isto tako tamo gdje razvijena ali nepotpuna scientifikacija nije dovoljno uključena i upravljena u svrhu humanizacije, kao i tamo gdje još i ne započeta scientifikacija podržava stanje najbolnije čovjekove uniženosti. Upravo tu dotičemo živo i tvrdo tlo povijesnih nužnosti pred kojima se tako često zatvaraju oči i s kojima se zvanična savjest svijeta izbjegava suočiti. Pitanje oslobođenja svih ljudi materijalnog, moralnog i duhovnog ropstva pitanje je koje će ovo stoljeće prije svoga kraja morati barem jasno postaviti, ako ne i riješiti, postaviti tako da ga upravo sredstva nauke učine rješivim.

1963

Matko Meštrović rođen je 1933. na otoku Korčuli. diplomirao je povijest umjetnosti i kulture na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao kritičar i publicionist započeo je djelovati 1956. u kulturno-umjetničkoj redakciji Radio-Zagreba. Surađivao je i u mnogim časopisima i novinama. Prevodio je s talijanskog i francuskog. Bio je član grupe Gorgona. Sudjelovao je u formiranju međunarodnog likovnog pokreta "Nove tendencije" čija je prva izložba održana u Zagrebu 1961. Bio je profesor teorije dizajna na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, direktor Zavoda za kulturu Hrvatske (1987-1992), a prije toga savjetnik generalnog direktora Radio-televizije Zagreb. Danas je znanstveni savjetnik na Ekonomskom institutu u Zagrebu.